

почуваю неспокій і докір у душі, що погано працюю", "Ці випадки свідчать про необхідність уважного спілкування з такою жінкою, щоб спокійно роз'яснити їй все". Чимало мусульман приходять також до переконання у тому, що необхідно приступитися до заходів, спрямованих на легалізацію й привичаювання громадської думки в Україні до публічного носіння хіджаба мусульманками, без чого буде нелегко швидко вирішити цю гостру проблему, що постала перед мусульманським співтовариством у нашій країні. Її рішення стане помітною віхою на шляху адаптації мусульман в українському суспільстві.

Стає очевидним, що поступово окреслюються контури й інших політико-правових проблем. Частина з них уже стала реальністю (уточнення юридичного статусу Меджлісу кримськотатарського народу, складність розмежування соціальної й релігійної діяльності мусульманських громадських організацій, оскільки ісламські культурні центри в Європі традиційно мають місця для молитви, протести мешканців будинків, які прилягають до мечетей, проти голосних звуків азану вранці). Інші є поки що умоглядними (можливість застосування норм шаріату й фікху у внутрішньообщинному житті, можливість легалізації партії Хизб-ут-Тахрир).

Таким чином, дані проведеного дослідження свідчать про наявність як вирішених, так і ще далеких від свого розв'язання правових й адміністративних проблем у сфері реалізації українськими мусульманами свого конституційного права на свободу релігії.

М.Новиченко*

МІЖКОНФЕСІЙНІ КОНФЛІКТИ: ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Будь-яке суспільство в сучасному цивілізованому світі може ефективно функціонувати лише за умови узгодженості взаємодії його складових. Цілком зрозуміло, що втрата такої узгодженості в певній сфері буття призводить до дисгармонії розвитку, породжує асиметрію в суспільних зв'язках, у результаті чого виникають конфлікти, які в кінцевому рахунку здатні призвести до неконтрольованих і непередбачених наслідків.

Конфлікт – це взаємодія між соціальними агентами, в якій вони ведуть боротьбу один проти одного. Ця боротьба може носити різний характер, однак сам момент зіткнення сторін, в якому вони прагнуть реалізувати свій проект бачення майбутнього, є обов'язковим для визначення того чи іншого суспільного процесу як конфлікту.

Джерелами конфліктів найчастіше вважають зіткнення інтересів. Саме через призму цього постулату розглянемо феномен релігійних конфліктів.

За своєю класифікацією вони поділяються на макроконфлікти (між народами, націями, державами) і мікроконфлікти (між соціальними і релігійними групами, окремими особами). Не зважаючи дивлячись на таке звичне і заспокійливе означення як “мікро”, як раз такі конфлікти здатні призвести до значних соціальних потрясінь, нанести шкоду особистості, церкві, суспільству, державі.

Саме такі конфлікти ми маємо на увазі, характеризуючи релігійну ситуацію в сучасній Україні. Розглядаючи їх як процес, що має цілком визначену мету, зазначимо, що вони завжди постають як засіб досягнення певного результату, де, як уже відзначалося вище, переслідуються інтереси протилежних сторін.

Аналізуючи суть міжконфесійних та міжцерковних конфліктів в Україні, слід зупинитись і коротко охарактеризувати релігійну ситуацію в нашій державі, визначити її специфіку, показати найбільш суттєві процеси та тенденції, що

* Перший заступник Голови Держкому релігій України, к. філос.н.

відбуваються в релігійному середовищі. Підкреслимо найважливіше.

Україна на сьогодні – поліконфесійна держава, на теренах якої діє понад 29 тис. релігійних організацій 55 віровизнань.

За роки незалежності релігійна мережа країни збільшилась більш як удвічі. Зокрема, кількість центрів та управлінь зросла із 104 до 285, монастирів збільшилось на 310 одиниць і дорівнює 365, майже в одинадцятьох зросла кількість добродійних місій, яких нині діє 283. Завдяки плідній роботі 163 вищих та середніх духовних навчальних закладів, кількість яких збільшилась у 8 разів, близька до розв'язання проблема церковних кадрів.

Проте найбільш помітні зміни сталися у мережі релігійних громад, число яких збільшилось із 13019 до 28614, причому найбільше осередків віруючих утворилось у 2000 році: – 1776 громад.

Демократичні перетворення в Україні надали релігійним організаціям широкі можливості для розвитку їх міжнародних стосунків з одновірцями за кордоном. Лише впродовж минулого року за сприяння Держкомрелігій державу відвідало майже 12 тис. іноземців, для проповідницької, гуманітарної, добродійної діяльності; викладання в духовних навчальних закладах; здійснення паломництва, участі в конференціях, форумах, семінарах тощо.

Найбільша кількість представників зарубіжних релігійних центрів та організацій приїздила із США, ФРН, Скандинавських країн, Ізраїлю та Великобританії.

Релігійні центри, місії, братства проводять значну благодійницьку, виховну та просвітницьку роботу. Все це позитивно сприймається в суспільстві. Однак релігійна ситуація в Україні оцінюється нині не тільки за цими параметрами.

Доводиться констатувати і гострі болючі проблеми, негативні процеси та явища, які ускладнюють релігійну ситуацію, вносять нестабільність та напруженість. Найбільшою проблемою життя церков в Україні є конфліктність у релігійному середовищі. Лінії протистояння на сьогодні схематично позначаються наступним чином:

1) православно-католицьке, тобто між усіма відгалуженнями православ'я України, з одного боку, та римо- і греко-католиками – з іншого;

2) міжправославне, тобто між Українською православною церквою, яка перебуває в юрисдикції Московського патріархату, Українською православною церквою Київський патріархат та Українською автокефальною православною церквою;

3) внутрішні протиріччя в інших конфесіях, які, хоча й не набули небезпечної гостроти як, скажімо, у православ'ї, але істотно знецінюють перетворюючий потенціал релігійних організацій;

4) зіткнення між традиційними для України релігіями та неорелігіями.

Причини міжконфесійних і внутрішньоцерковних протистоянь досить глибоко закорінені в національному, релігійно-догматичному та історичному контексті. Значною мірою вони підсилені соціально-політичною й економічною ситуацією в країні. Звичайно, живлять їх і невіршені проблеми в життєдіяльності церков, боротьба за розподіл сфер впливу, поєднання релігійно-церковного чинника з етнічним та політичним.

На передній план відносин між церквами висувуються дві проблеми: ставлення до української державності та розуміння її національного характеру.

Зберігає потенціал конфліктності і майнове питання, з огляду на недостатню забезпеченість релігійних організацій культовими спорудами (лише 69,5 відсот.). Їх активне будівництво та повернення колишніх храмів, що використовуються не за призначенням, протягом останніх років значною мірою пом'якшило цю проблему. За

роки державної незалежності України віруючим повернуто 3,6 тис. сакральних об'єктів і понад 12 тис. предметів культового та церковного вжитку, а кількість культових будівель та пристосованих приміщень, якими користуються церкви, збільшилась з 9,4 тис. до 20 тисяч. За цей період збудовано понад 4 тис. сакральних споруд, у стадії будівництва знаходиться близько 2,4 тисячі.

Повернення релігійним організаціям значної частини колишніх культових будівель та церковного майна, а також активне будівництво нових храмів дозволило значною мірою зняти гостроту і масштаби конфліктності. Про поліпшення ситуації свідчить неухильне скорочення кількості так званих “гарячих точок” – населених пунктів, де відбуваються міжконфесійні конфлікти на майновому підґрунті. За 10 років їх кількість зменшилось у 6 разів.

Джерелом конфліктності залишається міжправославний розкол. Існування в Україні трьох церков одного віросповідання є явищем аномальним. Але воно лише відбиває певні історичні та суспільно-політичні реалії України, які адміністративними методами усунути неможливо. Гострота проблеми значною мірою зумовлюється присутністю в полі відносин між православними церквами ідеї “національної Церкви”. Тим самим питання міжцерковних відносин виводиться на політичний рівень міжнаціональних відносин та лояльності до Української держави, що робить проблематичним міжцерковний діалог з метою узгодження суто церковних проблем.

Ідея об'єднання православних церков у єдину Помісну православну церкву поки що не знайшла практичного втілення. Сторони мають принципово відмінні позиції щодо засад і термінів об'єднання, перспектив і шляхів канонічного одержання автокефалії, а також того об'єкту православної Повноти, який має надати автокефалію майбутній об'єднаній церкві.

Розглядаючи причини міжцерковних конфліктів, слід згадати і зовнішньополітичний чинник, вплив на вірних різних церков України закордонних релігійних центрів (навіть суперцентрів), які розглядають нашу країну як поле боротьби з власними конкурентами, а подекуди як “карту” у складній конфесійній грі.

Менш істотним, але, разом з тим, більш помітним, є настирливий тиск на весь посттоталітарний простір неорелігійних організацій, груп, зарубіжних місій та центрів, які, використовуючи свої фінансові можливості, ведуть активну місіонерську діяльність, нерідко виходячи при цьому за рамки закону й не рахуючись з історичними традиціями та громадською думкою.

Виникають питання: чи можливо в принципі впливати на ці конфліктні ситуації? Чи реально хоча б уникнути загострень, якщо про досягнення повної злагоди поки що говорити зарано? І яким шляхом слід при цьому рухатись?

На наш погляд, це видається можливим лише в разі врахування та дотримання таких передумов.

Перше. Органи державної влади мають здійснити низку ефективних заходів, у тому числі в законотворчій сфері, спрямованих на реальне відокремлення релігії від політики – принаймні щодо жорсткого припинення найбрутальніших виявів політизації релігійного життя, які подекуди набрали просто-таки нестерпних і ганебних форм.

Друге. Про міжконфесійне та міжцерковне порозуміння важко буде говорити доти, доки серед віруючих не утвердиться розуміння аномальності зіткнень на релігійному ґрунті, а у свідомості церковних ієрархів відповідальність і справжня християнська позиція не візьме гору над амбіціями й корисливими розрахунками.

Третє питання надзвичайно складне й делікатне, але найгостріше і найболючіше. Воно стосується об'єднання православних в Україні. Процес цей непростий і тривалий. Він може завершитися утвердженням однієї Української

православної церкви і одержанням нею автокефалії. Однак не забуваймо, що ідея автокефалії викликає досить неоднозначну реакцію православних в Україні. Форсовані акції тут здатні призвести до нових розколів.

Цілком зрозуміло, що держава об'єктивно зацікавлена в об'єднанні православних, але не може втручатися у внутрішньоцерковні справи. Їй залишається лише сприяти цьому процесові, як, власне, і справі утвердження інших церков України в бажаному для них канонічному статусі.

Четверте – це забезпечення відповідної правової бази, здатної створити сприятливі умови для подолання міжцерковних протиріч.

Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації” приймався за специфічної соціально-політичної ситуації у квітні 1991 р. і в дечому є декларативним актом, а не правовим документом, розрахованим на реальне застосування. Гармонізація державно-церковних і міжконфесійних відносин вимагає невідкладного роздекларування Закону, визначення юридичних механізмів вирішення численних питань, які повсякчасно виникають на релігійному ґрунті і практично випадають з правового простору.

Пріоритетними напрямками вдосконалення законодавства про свободу совісті мають бути, на нашу думку, такі: надання державі реальних і дійових важелів розв'язання міжконфесійних протиріч; забезпечення однакового застосування Закону, припинення місцевої законотворчості, встановлення чіткого порядку реєстрації статутів релігійних організацій, яке виключатиме зловживання цим статусом з боку об'єднань громадян, чий цілі суперечать інтересам держави. Це також дійове блокування деструктивних і тоталітарних культів, одіозних транснаціональних місійних корпорацій, що проникають в Україну; відпрацювання детального юридичного пояснення до кожної із статей Закону; визначення змісту й порядку здійснення, передбаченої Законом (ст.30) релігієзнавчої експертизи.

Відкидаючи політизацію релігійного середовища як засіб впливу на результати політичних кампаній, Українська держава повинна максимально сприяти участі церков у соціально значимій діяльності, в покращенні суспільної моралі, розвитку милосердницької, добродійної діяльності тощо. Іншими словами – допомогти церкві лишатися саме церквою.

Період становлення церковно-державних відносин в Україні практично завершується. Утворено інститути, що координують відносини між церквою та державою: з боку держави це – Державний комітет України у справах релігій; з боку церкви – Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій. Відносини між церквою і державою сьогодні набувають характеру рівноправного діалогу, в ході якого реально вирішувати актуальні й болючі проблеми.